

ממדף הספרים

מבט חדש (בחלקו) על מלחמת העצמאות

על ספרו של נתנאל לורך, קורות
מלחמת העצמאות, הוצאת מסדה,
ידיעות אחרונות וספרי חמד,
מהדורה מעודכנת 1989

ד"ר מרדכי נאור

ספרו של נתנאל לורך "קורות מלחמת העצמאות", שהמדורה חדשה ומורחבת שלו הופיעה לאחרונה,* ראה אור לראשונה באביב 1958, עשר שנים לאחר תחילת המלחמה בה הוא עוסק. הוא זכה להצלחה, הודפס במספר מהדורות, אך לצד המידע והניתוחים שבו בלט החסר, דבר שצויין אף על ידי מי שהקדים לו הקדמה – הרמטכ"ל השני של צה"ל יגאל ידין: "מתוך קריאה בספר ילמד [הנוער] שלא השתתף במלחמת העצמאות] כל מה שניתן לספר לעת עתה על מלחמת ישראל לעצמאותו..." (ההדגשה שלנו).

אכן, ב-1958 היתה עדיין מלחמת העצמאות אירוע, שהיה קרוב לליבם של העומדים בראש המדינה וצה"ל, אותם אנשים עצמם שהובילו עשר שנים קודם את היישוב היהודי ואת המדינה הצעירה לקרבות תש"ח-תש"ט. הקירבה הזו, תרתי משמע, לא סייעה לספר, שכן הגבלות הצנזורה, לצד הגבלות מרצון, בנוסח "טרם הגיע הזמן לספר", צימצמו את מרחב הכתיבה, שלא לדבר על כך שנושאים לא מעטים זכו להארה רק בתקופה מאוחרת יותר.

לפיכך, טוב עשה המחבר, שנסתייע כפי שאפשר ללמוד מהקדמתו למהדורה המחודשת והמעודכנת על ידי מחלקת ההיסטוריה של צה"ל, שפרס מחדש בפני הקוראים את יריעת מלחמת העצמאות. מלחמה זו, אף שטופלה בהרחבה במאות ספרים ובאלפי מאמרים, לא זכתה עדיין ל"אופוס מגנום" שלה: עבודות אחדות נמצאות בעצם תהליך יצירתן ואחרות – שכבר פורסמו – הן חלקיות או בעלות תמציתיות. גם הספר המקביל לזה של לורך, "תולדות מלחמת הקוממיות" בהוצאת "מערכות", התיישן מאז ראה אור לראשונה בשנת 1959.

* נתנאל לורך, קורות מלחמת העצמאות, הוצאת מסדה, ידיעות אחרונות וספרי חמד, מהדורה מעודכנת 1989.

אולטימטום שלא היה

בספר החדש יש בהשוואה לישן כ-50 אחוז יותר חומר (הרחבה מ-534 עמודות – שתיים בעמוד – ל-734) וכן שורה של טבלאות ולוח אירועים של המלחמה, המעמידים לרשות הקורא והמשתמש כלי-עזר חשובים. אך חשיבות העיקרית של הספר שלפנינו היא בהכללתו של חומר רב, שפורסם בשלושים ויותר השנים שחלפו מאז הופעת המהדורה הראשונה. חומר זה כולל בראש וראשונה את יומן המלחמה של בן-גוריון, הזרע אור על תהליכים, אירועים ופרשיות שבעת הכתיבה הראשונה היו ברובם שרויים בצל; דיונים סודיים שעם הזמן הותר פרסומם (כמו דיוני "ועדת החמישה" ביולי 1948); כן נעזר המחבר במחקרים מקיפים וחלקיים, בתעודות שהותרו לפרסום על ידי גנזך המדינה הישראלי, כמו גם הגנזכים הבריטי והאמריקני. ספרי זכרונות, ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות של מנהיגים פוליטיים וקצינים בכירים העלו אף הם תרומה; בהשוואה לעבר הרחוק מצוי היום חומר רב יחסית על האויב – הפלסטינים וצבאות ערב; וכמובן – מאז שלהי שנות החמישים הופיעו ספרי החטיבות השונות במלחמת העצמאות המתארים בהרחבה את הקרבות מנקודת-המבט החטיבתית.

"על בסיס כל אלה", שואל המחבר בהקדמתו, "מה נשתנה בין מהדורת תש"ח למהדורת תש"ן? האם הקנקן חדש, או מה שיש בו?" והוא משיב: מקצת מזה ומקצת מזה.

דוגמה להרחבה במהדורה החדשה אפשר לראות בפרק "חודש הפלישה". בעוד שבגירסה הראשונה אין כל איזכור ליחסי הכוחות ערב פלישת צבאות ערב, מביא המחבר הפעם נתונים מלאים על סדר-הכוחות של שני הצדדים. מהם ניתן ללמוד כי הצבאות הערביים היקצו לפלישה לארץ-ישראל כ-17-20 אלף חייל ב-7 חטיבות, ואילו ישראל שזה עתה נולדה יכלה להעמיד לבלמת הפלישה 16 אלף חייל ב-9 חטיבות ועוד 13.5

אחד מראשי המרד (הערבי?), כמי שאמר כי הדבר מבשר את קיצה של חיפה הערבית. ולבסוף, הצד הגרפי של הספר הוא מנקודות התורפה שלו. אף שחלפו למעלה משלושה עשורים מאז הופיע לראשונה, לא חלו שינויים בתצלומים ובמפות. יתר על כן, משום מה התצלומים במהדורה הנוכחית ברורים פחות מאותם תצלומים עצמם במהדורה המקורית. גם השארית של המפות המקוריות אינה במקומה.

על אף ליקויים אלה מהווה הספר המעודכן תרומה חשובה לידע מלחמת העצמאות. באמצעותן – כך יש לקוות – יכירו בני הדור ש"לא ידעו את תש"ח" את שנעשה, הושג ונקבע בעשרים החודשים שבין דצמבר 1947 ליולי 1949. למה שקרה אז, ובה במידה למה שלא קרה ולא הושג, יש השפעה עד ימינו אלה.

בהתנגדות אף מצד ארצות הברית, ואין צורך לומר מצד ברית-המועצות. מצרים, כאמור, לא ביקשה סיוע... ואחרון אחרון – רק כוחות בריטיים מצומצמים נותרו במזרח התיכון לאחר גמר הפינוי מארץ-ישראל.

היה לא היה אולטימטום? מסקנתו העכשווית של לורך: לא היה, וכדבריו: "השתכנעתי על יסוד מסמכים ועויות חדשים שלא היה ולא נברא... ולא היססתי לשנות את המסקנה שהסקתי בשעתה".

הוויכוח עם "ההיסטוריונים החדשים"

ויכוח שהתלקח לאחרונה בין אסכולת "ההיסטוריונים החדשים" ל"היסטוריונים הישנים" כדוגמת לורך, מוצא את ביטויו גם בספר שלפנינו. האחרונים, כך טען לא מכבר אחד מ"החדשים", כותבים כמשרתי המדינה, בעוד שהראשונים משרתים את האמת. לורך פוסל ראיה זו מכל וכל. הוא שולל את הגישה ששירות למדינה ושירות לאמת הם תרתי דסתרי, "וחייב אדם לבחור בין שירות לזו לבין שירות לזו... אני מאמין באמונה שלמה שאתה משרת את המדינה כאשר אתה משרת את האמת, ואפילו אינה נעימה..." הספר, כאמור, מכיל שפע של חומר שנכתב ונחשף בעשרות הנים האחרונות מאז ראתה אור המהדורה הראשונה. המחבר טרח לשלבו במסגרת הטקסט הקודם, ולעתים עשה זאת פחות מדי, מה שמביא אותנו לשורה של חסרונות שהספר אינו נקי מהם.

חסרון נוסף: הלשון המליצית של שלהי שנות החמישים, לא תמיד עומדת במבחן תקופתנו. לעתים נשכח מהמחבר כי הוא כותב את תולדותיה של מלחמה. והוא גולש לתיאור אישי בגוף ראשון. כך הוא עושה בתארו את ליל ה-29/30 בנובמבר 1947 בירושלים היהודית, היוצאת מגדרה לאחר החלטת עצרת האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל והקמתה של מדינה יהודית. לא פעם המינוח אינו ברור. בתיאור חיסול שיירת הנשק הערבית לחיפה (17 במרס 1948), מצוטט

אלף לוחמים-מתיישבים, דהיינו אנשי יישובים חקלאיים במרחבי הארץ, באזורים המועדים לפלישה. עם זאת, לצד הערבי היה יתרון מוחלט, לפחות בשלב הראשון, בארטילריה, שריון וחיל אוויר, ויש גם לזכור כי היישוב היהודי היה שרוי במלחמה כמעט חצי שנה, בעוד שהצבאות הערביים הפולשים היו רעננים לחלוטין.

ברוב המקרים המהדורה החדשה מרחיבה לעתים היא גם מצמצמת, כלומר חומר שהובא בעבר לא הוכנס עתה, מאחר שהתבררו פרטים חדשים הסותרים או מבטלים אותו. בכמה מקרים שינה המחבר את הכתוב. כך היה, למשל, בנושא האולטימטום של בריטניה לישראל, ב-31 בדצמבר 1948, להסיג לאלתר את כוחותיה מסיני, בעת מבצע "חורב", ולא תתערב בקרבות, אולטימטום שלווה באיגרת חריפה של נשיא ארצות-הברית, הארי ס. טרומן. במהדורה הראשונה נכתבו על כך הדברים הבאים:

אין לומר בוודאות אם מוכנים היו הבריטים להתערב בפועל בקרבות הנגב. גם אם נניח שהאולטימטום, שנמסר על-ידי השגריר האמריקני, ככתבו וכלשונו, יצא מעם ממשלת בריטניה הגדולה (ויש מבין מדינאיה של זו המכחישים זאת), ספק אם היו נכונים להתנגשות צבאית, בהעדר תביעה לכך מצד מצרים, ולשמע דעת הקהל הבריטית מזה ודעת הקהל האמריקנית מזה, אשר לשתיהן היתה יד בהחלטה על פינוי הארץ חודשים מועטים בלבד קודם לכן. מסתבר שאילו פעלו לא היו חורגים ממסגרת הפגנה של כוח...

ובמהדורה החדשה: כיום ברור שבריטניה לא זו בלבד שלא ששה לקראת אפשרות של הפעלת כוחותיה במזרח התיכון, כי אם חששה מפניה, שכן לא היתה נכונה לכך משום בחינה: דעת הקהל בבריטניה לא היתה תומכת בכך, זמן מועט אחרי שבריטניה נפטרה סוף סוף מענשה של שאלת ארץ-ישראל; צעד צבאי חד-צדדי של בריטניה היה מהווה הפרה של צו מועצת הבטחון אשר בריטניה עצמה חברה בה, והיתה נתקלת